

FAWAZA. GERGES,

ISIS: A HISTORY (2016) IŞİD TARİHİ (2019)

Çeviren: P. Turhan ÖZER, İstanbul: Doruk Yayınları, 376 Sayfa
(Birinci Basım)

Yazar ve Eser Hakkında

Fawaz A. Gerges, 1958 yılında Beyrut/Lübnan'da dünyaya gelmiş Ortodoks/Hristiyan bir aileye mensup ABD vatandaşıdır. Lübnan İç Savaşı sırasında ailesi ile önce Suriye'ye oradan da ABD'ye göç etmiştir. Yüksek Lisansını, London School of Economics and Political Science'ta (LSE), doktorasını Oxford'da yapan yazar, Oxford, Harvard ve Columbia Üniversitelerinde ders vermiş olup, Princenton Üniversitesinde iki yıl araştırmacı olarak bulunmuştur. Son 10 yılın yaklaşık yarısını saha araştırmalarında geçiren ve Ortadoğu ülkelerinde Müslüman Kardeşler, radikal selefi örgütler ve El-Kaide konularında araştırmalar yapan Gerges, içerisinde CNN, ABC, CBS, BBC ve Al-Jazeera'nin de olduğu birçok yazılı ve görsel basın kuruluşuna demeçler vermiş, televizyon programlarına katılmış Ortadoğu çalışmaları konusunda önde gelen yazarlardan ve akademisyenlerden birisidir.

Fawaz A. Gerges, Ortadoğu, terörizm ve radikal selefilik üzerine birçok kitap yayınlamıştır. Bunlar arasında en önemlileri; 1999 yılında çıkan ve Türkçeye de çevrilen, *America and Political Islam: Clash of Cultures or Clash of Interests?* (Amerika ve Siyasal İslam: Kültürler Çatışması veya Çıkarlar Çatışması mı?) kitabının yanında, 2005 yılında *The Far Enemy: Why Jihad Went Global* (Uzaktaki Düşman: Cihat Neden Küreselleşiyor), 2011'de *The Rise and Fall of Al-Qaeda* (El-Kaide'nin Yükselişi ve Çöküşü); 2012'de *Obama and the Middle East: The End of America's Moment* (Obama ve Orta Doğu: Amerika anının sonu mu?); 2014'te *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World* (Yeni Orta Doğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim), 2015'te yayınlanan *Contentious Politics in the Middle East: Popular Resistance and Marginalized Activism* (Ortadoğu'da İhtilafli Siyaset: Popüler Direniş ve Marjinalleştirilmiş Aktivizm) kitapları olmuştur.

ISIS: A History (IŞİD Tarihi) isimli kitap 2016 yılında, Princenton Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Radikal selefi terör

örgütleri üzerine yaptığı çalışmaları, Arap Baharı süreci ile daha da belirginleşen IŞİD üzerinde somutlaştıran yazar, eserinde IŞİD'in ideolojisi, tarihi, yapısı ile ilgili bilgiler vermekte ve bunu yaparken bugüne kadar yaptığı araştırmalar ve yazdığı kitapları da eserde kullanmaktadır. Kitap, 2019 yılında Doruk Yayınları tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

IŞİD Tarihi

Fawaz A. Gerges, IŞİD Tarihi kitabını 2016 yılında yayınlamıştır. Kitabın “Teşekkür” kısmında IŞİD tanımlanmaktadır. Gerges'e göre IŞİD'in (Irak ve Şam İslam Devleti) planlayıcıları ve üyeleri Irak ve Suriye'de yoktan var olmamışlar, Mısır İslami Cihat Örgütü'ne, Merkezi El-Kaide'ye, Irak El-Kaidesi'ne ve Arap Yarımadası El-Kaidesi'ne dayanan Selefi Cihatçılar olarak daha önce ortaya çıkmışlardır. IŞİD'in “aşırı ve acımasız şiddet eylemleri içerisinde olduğunu” savunan Yazar, IŞİD'in kitlesel bir hareket olmadığını ancak, ülkeler arası bağlantıları, ağları ve özellikle gençler arasında artan cazibesi ile “sosyal bir hareket” olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte Gerges, IŞİD'in sonunun ne olacağından bağımsız olarak “Selefi-Cihatçılığın” kalıcı olacağını, Arap Bahar'ının kontrolden çıkması, bunun yanında barış için politik girişimlerin sonuçsuz kalmasıyla, daha fazla tarafta bulacağını belirtmektedir. Yazar, IŞİD'in yeniden doğuşuna neden olan “sosyal ve politik faktörler” üzerine yoğunlaştığını ve şimdiki ve uzun vadedeki güçlü ve zayıf yanlarını incelediğini belirterek, IŞİD'in karmaşık yapısını ele aldığı altını çizmektedir. IŞİD ile El-Kaide arasındaki bağlantıyı karşılaştırmalı bir perspektifle ele alarak olaya yaklaşan Gerges, IŞİD ve El-Kaide'nin Selefi-Cihatçıları mukayese ederek incelemektedir. Kitap özellikle, Selefi-Cihatçı ideolojiyi açıklayarak onun neden önemli olduğunu ve IŞİD'in lideri Ebu Bekir El-Bağdadi'nin bu mevkiye gelişindeki süreçleri incelemiştir. Yazar kitapta, büyük oranda Arapça kaynaklara başvurduğunu, Selefi-Cihatçılarla beraber IŞİD'in söylemlerini incelediğini belirtmektedir. İlaveten Yazar, kitabın, “küresel cihatçı yaklaşımın iç çatışmaları ile onların yöneticileri ile olan ilişkilerini” ele aldığını ve bunu yaparken de son yirmi yıldır kendi yaptığı çalışmaların bir uzantısı olduğunu da altını çizmektedir.

“İŞİD Tarihi” kitabı giriş, sonrasında sekiz bölüm ve sonuç ile üç kısımdan oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde bu yukarıda bahsedilen sekiz bölümle alakalı bilgiler vermektedir. Giriş bölümündeki tespitleri ve değerlendirmeleri kitabın diğer bölümlerinin ana fikirlerini ve özetini oluşturmaktadır. İŞİD ile El-Kaide arasında bir karşılaştırma yapan Gerges, “İŞİD’in, Selefî-Cihatçılık konusunda yeni bir adım, yeni bir dalgayı temsil ettiğini” savunmaktadır. Arap devletlerinin de bu tarz “devletsiz silahlı oyuncuların” büyüyüp, gelişmesinden doğrudan sorumlu olduğunu vurgulamaktadır. İŞİD’in stratejisinin Merkezi El-Kaide ile kıyaslandığında “yakın düşman (near enemy)” olan Irak ve Suriye’deki rejimlere odaklandığını ve “uzak düşman (far enemy) olarak gördüğü ABD ve İsrail’i sonraya bıraktığını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında İŞİD’in, Şii’leri kâfir olarak gördüğünü ya döndürülmeleri ya da yok edilmeleri gerektiğini savunmaktadır.

Gerges’e göre İŞİD’in başlangıcı ve kökleri Irak’a dayanmaktadır. Örgütün gelişimi 2011’den bu tarihe kadar devam eden Suriye İç Savaşı ile olmuştur. Yazar, El-Kaide’nin 1990’ların ortasında ABD’ye (uzak düşman) karşı Cihat ilan ettiğini ve mücadeleye giriştiğini ancak İŞİD’in ilk stratejik amacının kurduğu “İslam Devleti’nin” güçlenmesi ve otoritesinin ve topraklarının komşu ülkelere yayılmak olduğunu belirtmektedir. Gerges’in yorumuna göre İŞİD, “Mezopotamya ve Doğu Akdeniz Ülkelerinde, Birinci Dünya Savaşının sonunda Avrupalı emperyalistler tarafından çizilmiş sınırlarının ortadan kaldırılmasını ve kendi yorumuna göre “dinden dönmüş-mürted” rejimlerin bir İslam Devleti/Halifelik Devleti altında birleştirilmesini” amaçlamaktadır. Kendisini halife ilan eden Bağdadi ise, “politik ihtiraslarını, uluslar-ötesi bir ütopyaya yatırım amacına” dönüştürme gayesindedir.

Yazara göre İŞİD, Ortadoğu’daki kırılğan devlet politikalarının sonucu devlet kurumlarının zayıflaması ile Suriye ve Irak’ta yaşanan çatışma, savaş ve kaosun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kitapta İŞİD’in doğuşundaki ve gelişimindeki dört faktöre dikkat çekilmektedir: Bu faktörlerin birincisi; İŞİD, ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgali sonrası ortaya çıkan Irak El-Kaidesinin bir uzantısı olmasıdır. İkincisi; Saddam Hüseyin sonrası siyasi düzenin bozulması ve Irak’ın milli kimliğinin oluşumunun akamete uğraması ve derinleşen Sünni-Şii ayrılığıdır. Üçüncüsü; Arap Baharı ile Suriye’de devlet

kurumlarının çökmesi ve ülkenin bir iç savaş durumuna sürüklenmesidir. Dördüncüsü; Arap Baharı sırasında çıkan ayaklanmaların komşu Arap devletlerine yansması ve IŞİD'in Suriye'deki kazanımlarını güçlendirmesi olarak sayılabilir.

Yazar, giriş bölümünde bu faktörleri açıklamaktadır. Yazara göre, 2003 Irak'ın işgali, Irak devlet kurumlarını çökertmiştir. Bu dönemde “yerel mezhepçilik ve etnik kimlikler, Baas rejimin bir dönem sürdürdüğü Arapçılık ve milliyetçilik temelleri üzerine inşa ettiği toplumsal kimliğin” yerini almıştır. IŞİD'in bu istikrarsız ortamdan yararlandığını söyleyen Gerges, bu durumun Örgütü yine de “Sünnilerin tek koruyucusu yapmadığını” ifade etmektedir. Ancak bu yaşananların Irak'ı bir harabeye çevirdiğini de eklemektedir. IŞİD'in bu süreçte acımasız ve zalim taktikler kullandığını ve “Baas rejimin ve modern Irak'ın kanlı tarihinin acımasız taktiklerini uluslararası hale getirdiğini” belirtmektedir. Bir başka deyişle IŞİD, muhaliflerini susturmak için “terör” yöntemini kullanmıştır. IŞİD'in bu dönemde eski Baas rejimi ordusundaki askerleri de içerisine aldığı ve pragmatik bir iş birliği içerisinde olduğunu da eklemektedir.

Yazara göre, IŞİD'in sınırsız vahşetinin nedenleri üç grupta toplanabilir. Bu nedenler; “Taktiklerinin Irak El-Kaidesi ve onun kurucusu Ebu Musab El-Zerkavi'ye dayanması”; “Baas'ın rejiminden kalan şiddet alışkanlığı” ve “IŞİD yöneticilerinin daha çok kırsal kesimden geldiği” olarak sıralanabilir. Burada bir karşılaştırma yapan Yazar, 1970-1990 arası savaşan Selefî-Cihatçıların elit-üst sınıflardan geldiğini, IŞİD'in mensuplarının ise daha çok “kırsal ve alt tabakalardan” oluştuğunu belirtmektedir. Bu yeni kuşağın da ancak “IŞİD kazandıkça ve maddi gelir elde ettikçe bir arada durabileceğini” ifade etmektedir.

Yazara göre diğer bir önemli faktör olan “Saddam sonrası mezhepsel ayrılıklar konusu”nda, IŞİD'in, “devletsiz bir aktör” olarak bu boşluğu “İslam Devleti” kimliği ile doldurmak istediğine dikkat çekmektedir. Yazara göre IŞİD, Bağdadi ve taraftarları ile Irak'ın devlet üstü kimliğini (Arapçılık ve milliyetçilik) tekrar canlandırmak istemekte, bunu yaparken de dinsel bir çerçevede Panislamizm ve Sünniliği kullanmaktadır. IŞİD'in burada en önemli itici gücü ise Irak'taki bu mezhepçi kavgaya döktüğü benzin olmuştur. IŞİD,

kendisini Irak'taki Sünnilerin “koruyucusu ve savunucusu” olarak tanıtmıştır. Yazara göre Irak'ta olan bitenden 2003 sonrası yönetime gelen herkes sorumludur. Burada da en önemli payı Nuri El-Maliki hükümeti almaktadır. Maliki'nin Şii oluşu ve Sünnilere karşı izlediği mezhepçi politikalar, Sünni aşiretleri kimlik politikaları üzerinden ayrıştırmıştır. IŞİD bu durumu kendi lehine kullanmıştır. Ancak sonraki süreçte, 2007-2008 döneminde ABD'nin öncülüğünde Sünni aşiretlerden oluşan Sahva (Uyanış) birlikleri ile gücü iyice azalan IŞİD, Maliki'nin bu yanlış politikaları sonrası 2010'dan sonra toparlanma sürecine girmiştir.

Yazara göre bir diğer önemli faktör de Arap Baharı sonrası Suriye'de patlak veren iç savaş olmuştur. Başlangıçta sosyal ve politik reform isteği ile başlayan ama bir süre sonra “herkesin herkese karşı olduğu mezhepsel bir savaşa” dönüşen olaylar sonrasında Cihatçı gruplar güç kazanmıştır. Yazar, Irak İslam Devleti Örgütü'nün 2011 sonrasında bir grup militanı ile Suriye'de faaliyet gösterdiğini ifade etmekte ama bu durumun bir süre Batılılardan ve ABD'den saklandığını belirtmektedir. 2012'de Nusret Cephesi olarak ortaya çıkan bu oluşum, Bağdadi'nin Nisan 2013'te bu iki grubun birleştiğini ve Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) olduğunu açıklamasıyla çatışmaya dönüşmüştür. Bu durum Yazarın deyimi ile “IŞİD'in, Merkez El-Kaide”den kopuşuna da sebep olmuştur. Ancak Yazara göre IŞİD, Irak'ta doğmuş olsa da Suriye'deki yayılması ile derinlik ve yeni kaynaklar kazanmıştır. Ayrıca devam eden süreçte IŞİD'in Suriye'de genişlemesi Irak ve Suriye'deki toprakları arasındaki sınırı da ortadan kaldırmıştır.

Yazara göre, Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan ile İran arasında bir mücadele de aynı anda sürmektedir. Suudi Arabistan, Bahreyn, Umman, Yemen, Fas ve Ürdün'de bu devrimsel değişikliği önlemek için milyarlarca dolarlık yatırım yaparken, İran da Irak ve Suriye'de kendi desteklediği rejimlerin çökmemesi için çabalamaktadır. Ancak bu durum Irak'taki mezhepçilik ateşine benzin dökerken, Suriye'de ise bölge dışı bir güç olan Rusya'nın müdahalesine neden olmuştur. Bir başka açıdan Suudi Arabistan ve İran'ın mücadelesi bu iki ülke üzerinde cereyan etmiştir. Bu iki devletin jeomezhepsel (geosecterian) mücadelesi de IŞİD'in ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. Yazara göre IŞİD, Afganistan üzerindeki ABD-SSCB

rekabetinin doğurduğu El-Kaide'den farklı olarak hem jeostratejik hem de jeomezhepsel çatışmanın ve Ortadoğu'da yabancı güçlerin müdahalelerinin ortaya çıkardığı bir sonuç olmuştur.

Bu değerlendirmelerden sonra Yazar, kitabın birinci bölümünde, "İŞİD'e göre dünya" başlığı adı altında örgütün dünya görüşünü ve ideolojisini ele almaktadır. İŞİD bu açıdan bakıldığında, "Selefi-Cihatçı" ideolojiye sahip küresel bir terör örgütüdür. Yazara göre "tarihsel sosyal bir hareket olarak görülen Selefi-Cihatçılık, toplumda sonuç almak için mücadele etmekte ve Radikal İslamcılara bir seçenek" sunmaktadır. İŞİD bu bakımdan Selefi-Cihatçılığın en öndeki uzantısıdır. Bağdadi ve yandaşları, Selefi-Cihatçılığın yeni bir kuşağı ya da devrimci temsilcileridir. Burada El-Kaide ile İŞİD arasında bir ayrıma giden yazar, El-Kaide'yi Arap Selefiliği ile Mısır İslami Cihad Örgütünün anlayışı ile ele alırken, İŞİD'i Irak kökenli Selefi-Cihatçılık ve kimlik arayışı ile tanımlamaktadır. İŞİD burada El-Kaide'den "Şii karşıtı siyaseti" ile de ayrılmaktadır. Yazara göre İŞİD, Arap toplumlarının "kimlik krizleri"ni istismar edebilecek ve ondan faydalanabilecek bir ideolojiye de dayanmaktadır. İŞİD, totaliter bir yapı olarak, politik çoğulculuğu, rekabeti reddeden bir yapıdadır. İŞİD'e göre, "herhangi bir Müslüman İŞİD'in ideolojisini kabul etmezse, tekfir edilir ve öldürülmesi caizdir." İŞİD'in dünya görüşüne göre halife, sadece politik bir kişilik değil aynı zamanda kendisine mutlak bir şekilde itaat edilmesi farz olan dini bir lider ve kurtuluşa giden araçtır. İŞİD'in bu yaklaşımı El-Kaide ve onun liderliği ile de daha önce vurgulandığı gibi sorunlara neden olmuştur. İŞİD, şiddeti araçsallaştırmış ve ideolojisini yayarken etnik ya da dinsel gruplara şiddet ve vahşet uygulamaktan da kaçınmamıştır.

Yazara göre İŞİD'i hayata geçiren düşünce temelde üç tane Selefi-Cihatçı manifestoya dayanmaktadır. Bunların birincisi; Ebubekir El-Naci adıyla bilinen "Vahşetin Yönetimi" metninin yazarıdır. Bu metinde İslami bir halifeliğin yeniden tesisi için Selefi-Cihatçıların takip edeceği yol anlatılmaktadır. İkinci metin, Abu Abdullah El-Muhaccer tarafından yazılan "Cihad İktisadına Giriş" eseridir. Burada saf ve birleşik bir İslam devletinin kurulması için ne pahasına olursa olsun her şeyin yapılması önerilmektedir. Üçüncü metin ise, Dr. Fazıl tarafından yazılan, "Hazır Olmanın Ana Noktaları (Cihat İçin)" eseridir. Bu eser El-Kaide'nin eğitim kamplarında yazılmış ve Selefi-

Cihatçılığın ana metinlerinden birisi olagelmiştir. Her üç kitap mevcut rejimleri (mürted) kabul etmemekte, devlet sistemlerinin çözümleri için, kargaşa çıkarmayı ve mücadeleye hazır olmayı vurgulamaktadır. Ayrıca bu metinlerde, sınırsız şiddetin uygulanabileceği de belirtilmektedir. Ayrıca bu üç metin de yakın/uzak düşman konusunu tartışmaktadır.

Yazar ikinci bölümde, IŞİD'i oluşturan tarihsel süreci anlatmaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde Ebu Musab El-Zerkavi'nin hayat hikâyesi ve mücadelesi anlatılmaktadır. Yazar, Ürdün doğumlu olan Zerkavi'nin, SSCB'nin Afganistan İşgali sırasında savaşmak için Afganistan'a gittiğini ancak bölgeye vardığında mücadelenin bittiğini öğrendiğini ve Ürdün'e döndüğünü anlatmaktadır. Bu dönemde Ürdün-Filistin Selefi Cihat Örgütüne katılan Zerkavi, 1994 yılında tutuklanmış ve kişiliği üzerinde derin izler bırakacak ve katil ve psikopat karakterini oluşturacak hapisane sürecinde 1999 yılına kadar hapisanede kalmıştır. Daha sonraki süreçte Afganistan'a gidip Ladin ile görüşmüştür. Bu dönemde Herat'ta bir eğitim kampı kuran Zerkavi, Tevhit ve Cihat isimli örgütü ile kendisine gönüllüler toplamıştır. Zerkavi, ABD'nin, Irak işgali sonrası Irak'a gelecek ve Irak'ta Sünni direnişe katılacaktır. 2004-2006 arası Örgüt, Irak El-Kaidesi adını alacak ve Zerkavi'nin ölümü (Haziran 2006) sonrası Irak İslam Devleti Örgütüne dönüşecektir. Yazara göre Zerkavi'nin, Irak'ta El-Kaide ile iş birliği yapması ona "devrimsel bir meşruiyet tanımı" ve küresel cihat hareketinin liderlerinden birisi haline getirmiştir. Şiilere uygulanan şiddet ve diğer konulardaki aşırı şiddet içeren eylemleri sonucu El-Kaide tarafından tepki görmüş ve eleştirilmiştir. Yazara göre Zerkavi'nin ölümü sonrası 2006-2010 dönemi bir geçiş dönemini göstermektedir. Çünkü hem Zerkavi'nin aşırı şiddet eylemlerinden usanılmış hem de ona karşı olan inanç sarsılmıştı. Zerkavi'nin ölümü öncesi kurulan Mücahitler Şura Konseyi (Ocak 2006), Ömer El-Bağdadi'yi lider olarak seçmiştir. Örgütün ismi de "Irak İslam Devleti Örgütü" adını almıştır. Irak İslam Devleti Örgütü ise IŞİD'in ilan edildiği Nisan 2013'e kadar varlığını sürdürmüştür.

Yazar kitabın üçüncü bölümünde, Irak'taki Sünni direniş ve merkezi yönetimin uygulamaları ile IŞİD'in 2007'den sonra Sahva Birlikleri ile mücadelesi sonrası yeniden ayağa kalkmasını ve bu süreçteki gelişmeleri anlatmaktadır. 2007 yılında ABD'nin inisiyatifi

ile Sünni aşiretlerden oluşan Sahva (Uyanış) birlikleri IŞİD ile mücadele etmiş ve örgütü geriletmiştir. Ancak sonuç alınan bu politika Irak Başbakanı Maliki'nin mezhepçi politikaları ile akamete uğramış ve sona ermiştir. IŞİD ile savaşan bu unsurların hepsi devlet bünyesine alınmamış, maaşları düzenli ödenmemiş ve mezhepçilik yapılmıştır. Yazar bu durumu sonraki süreçte IŞİD'in tekrardan canlanmasının nedenlerinden birisi olarak yorumlamaktadır. Yazara göre Maliki bu dönemde Irak'ı kötü yönetmiş ve Şii ve Sünni grupların fikir ayrılıklarına ve sonraki süreçte silahlı çatışmalarına neden olmuştur. Kendisine yapılan eleştirileri ve önerileri dikkate almamıştır. Yazara göre sonraki süreçte Arap Bahar'ının Irak'taki yansımalarında Malikin bölücü politikaları IŞİD'in büyümesine katkı sağlamıştır. Yazar ayrıca bu sürecin sonunda IŞİD'in büyümesini, Irak'taki operasyonları ile Musul'un, Haziran 2014'te IŞİD tarafından ele geçirilme sürecinden bahsetmektedir.

Yazar kitabın dördüncü bölümünde, 2010'da IŞİD'in başına geçen Ebu Bekir El-Bağdadi'nin kişisel özelliklerini, karakterini ve ideolojisini incelemiştir. Yazara göre, Bağdadi'nin IŞİD lideri olduğu 2010 yılı, Irak'taki mezhepçi politikaların zirve yaptığı dönemdir. Bağdadi bu dönemde, zayıflayan ve yok olma tehlikesi altındaki IŞİD'i toparlayıp yeniden ayağa kaldırmıştır. Yazar, 2003'te gerçekleşen Irak'ın işgalinin Bağdadi'nin radikalleşmesinde dönüm noktası olduğunu söylemektedir. 2004'te tutuklanıp Bucca kampına alınmasının onun hayatını değiştirdiğini, Selefi-Cihatçılığı benimsediğini belirtmektedir. 2007 yılında Irak İslam Devleti ağına dâhil olduğunu ve Ömer El-Bağdadi'nin en yakın arkadaşlarından birisi haline geldiği anlatmaktadır. Bağdadi'nin 2014'te Musul'un işgali ve sonrasında halife ilan edilmesi ve "şeyh, mücahit, âlim" olarak görüldüğünü anlatmaktadır. Yazara göre Ebu Bekir El-Bağdadi, Zerkavi ve Ömer El-Bağdadi'ye göre daha "acımasız" bir karaktere sahiptir. Zerkavi, Şiiilerle mücadeleyi esas olarak görmekte ve modern İslami düşünceye de meydan okumaktadır. Bir arada yaşama kavramı ile ulus-devlet fikrine de karşıdır.

Yazar kitabın beşinci bölümünde, IŞİD ile eski Baas rejimine mensup olup daha sonra IŞİD'e katılan kişiler arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Bağdadi'nin çevresel koşulların ürünü olduğunu ve kendinden öncekilerin bir "devamı" olarak görüldüğünü söyleyen

Yazar, Bağdadi'nin Şiiiler olduğu kadar çok sayıda Sünni'yi de öldürdüğünü ifade etmektedir. Bağdadi, IŞİD'in gerileme dönemi olan 2007-2010 sonrası örgütün başına geçmiş, örgütü toparlamış ve Irak'ta örgütün 2011 ve 2012'te hiyerarşik yapısını tekrar kurmuştur. Yazara göre Bağdadi, Örgütün karar mekanizmasını Iraklılar üzerine inşa etmiştir. Yakın düşman kavramı üzerine yoğunlaşan Bağdadi, eski Baas Ordusuna mensup kişileri de örgüte kabul etmiştir. Bu kişiler askeri deneyimlerini IŞİD'in saldırılarının ve harp yeteneklerinin gelişiminde kullanmıştır. IŞİD'in özellikle 2012 sonrası genişlemesinde bu faktör çok etkili olmuştur. Bu asker ve polislerin bir kısmı Bucca Kampında Bağdadi ile hapis yatmışlardır. Ancak bu durumda Örgütü, Baasçıların mı kontrol ettiği sorusunu gündeme getiren Yazara göre bu durum sanıldığı gibi değildir. Örgüt ile bu asker ve polisler arasında karşılıklı çıkar ilişkisi vardır. Bu kişiler askerlik mesleklerini yapmaktadırlar. Bu kişiler toplumdan dışlanmış, mesleklerini, rütbelerini ve statülerini kaybetmiş kişilerdir. Ayrıca ABD işgaline karşı kızgın durumda olup, Örgütü bununla mücadele edecek bir yer olarak görmektedirler. Dolayısıyla ilişki pragmatik bir ilişkidir.

Yazar altıncı bölümde, IŞİD'in Suriye'deki iç savaş'a dâhil olmasını ve Suriye ve Irak'taki toprak kazanımları ile ilgili gelişmeleri ele almaktadır. Suriye'de Arap Baharı öncesi işsizlik, fakirlik sorunları ile rejimin mezhepçi politikalarına değinen Yazar, Arap Baharı protestolarının Suriye'ye gelmesi ile bir süre sonra bu durumun çatışma halini aldığını anlatmaktadır. Yazar daha önce de vurguladığı gibi IŞİD, 2011 sonunda Suriye'ye militanlarını göndermiş ve bir süre sonra Suriye'de 2012'de El-Nusra'yı kurmuştur. Sonraki dönemde El-Nusra ile arası açılan Bağdadi'nin Nisan 2013'te IŞİD'i ilan ettiğini, El-Nusra'nın, El-Kaide'ye biat ettiğini bu durumda IŞİD ile El-Kaide arasındaki bütün bağları kopardığını belirtmektedir. Ancak IŞİD'in 2012'de Irak'ta başlayan genişleme sürecinin Suriye'ye de yayılması ile Suriye'de hem muhaliflerin hem de El-Nusra'nın bundan zarar gördüğünü anlatmaktadır. IŞİD'in, Irak ve Suriye'deki mücadeleyi ideolojiden çok bir kimlik üzerine oturttuğunu belirten Yazar, bir tür pan-Sünni kimliği inşa ederek Suriye ve Irak'taki Sünnilerin hamiliğine soyunduğunu belirtmektedir. Haziran 2014'te İslam Devletini/Hilafeti ilan eden IŞİD'in "devlet benzeri" bir yapılanma içerisine girdiğini ifade etmektedir.

Yazar yedinci bölümde, Arap Baharı ayaklanmalarının IŞİD ile ilişkisine yoğunlaşmaktadır. Arap Baharı ile ortaya çıkan taleplerin “ne bir dinsel dürtü ne de bir dinsel talebe dayandığını” iddia eden Yazar, buna rağmen El-Kaide’nin bundan yararlanmayı düşündüğünü öne sürmektedir. Arap Devletlerindeki tek adam rejimlerinin dağılacığını düşünen Selefî-Cihatçılar, bu sayede kendilerine hareket alanları açılacağını düşünmüştür. Burada dikkat çekilen durum bu mücadelenin ve çabanın silahlı bir mücadele olacağı hususudur. IŞİD’in de bu noktada kendi ideolojisine uygun bir şekilde “mürted rejimlerle” mücadele ettiğini belirten Yazar, örgütün sonunda Musul’da, Hilafeti ilan ettiği bir mücadeleye giriştiğini ifade etmektedir. Yazar, Suudi Arabistan ve İran arasındaki Sünnî-Şii rekabeti ile Irak ve Suriye’deki istikrarsız ortamla beraber El-Kaide ve IŞİD gibi “devletsiz” unsurlara alan açtığını belirtmektedir. İlâveten IŞİD ile El-Kaide arasındaki kıyaslamalar da yapmıştır. Yazar, bu konuyu sekizinci bölümde ele almıştır.

Yazar sekizinci bölümde, IŞİD ile El-Kaide arasındaki ilişki, rekabet ve bunun Selefî-Cihatçılığa yansımaları konularını ele almıştır. Yazar, El-Kaide ve IŞİD’i kıyaslarken, “benzer dünya görüşlerini paylaştıklarını” ancak uygulamada ve amaçlarında farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Örneğin, El-Kaide, 2001 sonrası “yer altında yaşayan” bir örgüt konumuna gelmişken, IŞİD ise “yerel Sünnî toplumların bir kısmını bir araya getirebilmiş ve devlet benzeri bir yapı” kurmuştur. İlâveten IŞİD, daha önce de belirtildiği üzere jeomezhepçilik üzerinden mevzi kazanmış bunu da genişlemesinde kullanmıştır. Yazar birçok görüşün aksine El-Kaide ile IŞİD arasında kesin bir ayırım yapmaktadır. Yazara göre IŞİD, “El-Kaide sonrası kuşağı temsil etmekte, “yakın düşmanı” temel almakta ve bu bakımdan “uzak düşmanı” önceleyen El-Kaide’ye göre farklılaşmaktadır. Hem El-Kaide hem de IŞİD’in bir “hilafet devleti” kurma fikrinin olduğunu söyleyen Yazar, El-Kaide’nin bu konuya “temkinli” yaklaştığı bunun sebebini de hem Afganistan işgali sonrası içinde bulunduğu, yer altına çekilmiş dağınık ve ancak kendisine bağlı gruplar ve yalnız kurt adı verilen bireysel saldırılarla sesini duyurabilen kısıtlı yapısından dolayı olduğunu ifade etmektedir. Yani bir başka deyişle “bir tür kapasite sorunu” mevcuttur. El-Kaide böyle bir devletin kurulma sürecinin ABD ve Batı tarafından “boğulacağını” söylerken, Taliban ve Irak İslam Devleti Örgütü örneklerini vermektedir. IŞİD ise hilafet devletini, Irak

ve Suriye’de mücadelesinin merkezine yerleştirmiştir. Burada hem El-Kaide liderliğinin zayıflayan yapısı hem de Arap Baharı’nda, IŞİD’in politikası etkili olurken diğer taraftan Ebu Bekir El-Bağdadi’nin de kişisel hırs ve istekleri de buna tesir etmiştir. Yazar bu dönemi (2012-2014) Selefî-Cihatçılar arasında bir “iç mücadele ve çatışma” dönemi olarak tanımlamaktadır. 2011’de Usame bin Ladin’in öldürülmesi sonrası ikinci adam olan Eymen El-Zevahiri ile Ebu Bekir El-Bağdadi arasındaki “ideolojik, eylemsel ve örgütsel” bağlamda mektuplaşmaları ve açıklamaları örnekleyen Yazar, buradan IŞİD’in neden yükselip, yayıldığı ve Selefî-Cihatçılığın “önderi” konumuna geldiğini açıklamaktadır. IŞİD’in bir süre sonra araçsallaştığı şiddet ve vahşet üzerinden sadece ABD ve Batı ile değil, El-Kaide ile de sorun yaşadığını anlatan Yazar, bu durumun bir süre sonra El-Kaide ile IŞİD arasında savaşa dönüştüğünü anlatmaktadır. Ancak IŞİD’in “fetihlerle” büyüyen örgütünün 2016 itibariyle gerileme döneminde olduğunu bu bakımdan da eski gücünü kaybettiğini” ifade etmektedir. IŞİD’in “sınırsız savaş” taktığının bir süre sonra ABD, Rusya dâhil bütün dünyayı kendisine düşman kıldığını da belirtmektedir. İlaveten, Yazarın görüşüne göre IŞİD’in kurduğu yapı dağılma sürecindedir.

Yazar sonuç bölümünde, IŞİD’in düşüşte olduğunu vurgulamaktadır. IŞİD’i “Arap devletlerindeki kurumsal çöküş ile, Sünnî-Şii Müslümanları arasındaki kimlik çatışmasının bir sonucu” olarak gördüğünü söylemektedir. Diğer bir ifadeyle Yazara göre IŞİD, “Arap Ortadoğusunu saran sosyal ve politik kaosun (Irak’ın işgali ile) aynı zamanda kamusal mal ve hizmetlerin sağlanamaması, işsizlik ve bunlarla beraber gelişen Selefî-Cihatçı ideolojinin, İslam ve hilafet üzerinde inşa edilen” bir sonucudur. Yazar oluşturduğu IŞİD’in oluşturduğu “savaş ekonomisinin”, kendisine bir ön devlet (proto state) gibi hareket etme imkânını verdiğini öne sürmektedir. Arap devletlerinin toplumsal çatışmaları çözmesi ve şeffaf, hukuk içerisinde hareket eden devlet düzeni tesis etmelerinin önemli olduğunu öne süren Yazar, Filistin Sorunu gibi, IŞİD’i ideolojik açıdan besleyen sorunların da örgütün gerilemesi için çözülmesinin şart olduğunu ifade etmektedir.

Yazar, IŞİD’in neden El-Kaide’den farklı olup, devlet kurabildiği ve sosyal ve politik kimliği konuları üzerinde tekrar ve ısrarla durmaktadır. Bu durumun kitabın yazılma nedenlerinden birisi olduğunu ifade etmektedir. IŞİD’in kurduğu devletle, bir tür kamu

hizmetleri sağladığını, bunu yaparken bölgede yaşayanlardan “mutlak biat” istediğini, ticaret yaparak gelir elde ettiğini belirtmektedir. Ancak IŞİD’e karşı Eylül 2014’ten itibaren yoğunlaşan hava saldırıları ve kara operasyonları ile bu gelirlerin azaldığını belirtmektedir. IŞİD, topraklarında yaşayanları kendisine muhtaç hale getirmek ve onun için savaşımaya zorlayan bir siyaset izlemiştir. İslam’ın Selefi yorumuna göre bir yaşam tarzını benimseyen IŞİD, buna uygun bir sistem uygulamıştır. Yazara göre IŞİD, ideolojik olarak hâkimiyet ve sadakat ilkelerini de benimsemiştir. Bölge komutanları, normal savaşçılarla aynı yerlerde hayatını kaybetmesini, inanç ve motivasyon bakımından propaganda aracı olarak da kullanmıştır. Askeri anlamda eski Baas rejimi askerleri ve gayri nizami harbi iyi bilen dünyanın birçok bölgesinde daha önce savaşmış militanın örgüte katılması onun askeri anlamdaki örgütlenmesi ve başarılarının da nedenlerindedir.

Yazara göre IŞİD’in üstün yanlarının ya da başarılarının yanında “fikirsel boşluk” olarak nitelendirdiği bazı kusurları da mevcuttur. IŞİD, savaşı bir araç olarak değil amaç olarak görmüş, toplumun seferberlik halini sürekli kılmıştır. Yazara göre IŞİD, “dünya hayal edilen ve gerçek düşmanlara karşı bitmeyen bir savaş” halindedir. Topraklarındaki insanlardan, Irak ve Şam İslam Devletinin, “her yerden çıkabilecek düşmanlarına karşı” sürekli tetikte beklemesini istenmektedir. Buna göre “istikrar ancak düşmanların hepsinin mağlup olduğunda” sağlanacaktır. Bu bakımdan El-Kaide ve diğer Selefi-Cihatçı ideologlar tarafından da eleştirilmektedir. IŞİD daha çok bir gençlik hareketi olarak görülmektedir. IŞİD, diğer gruplar (El-Kaide vb.) aksiyonla hareket eden ve nizamdan uzak olmakla suçlanmaktadır. Yazara göre (2016) “IŞİD bir defa askeri olarak gerilemeye başlayınca bunu durduramayacak arkasında da entelektüel ve somut bir miras” bırakamayacaktır. Diğer yandan Suudi Arabistan-İran arasında olan jeomezhepsel ve jeostratejik rekabet dengelendiği zaman, IŞİD’in Şiilere karşı uyguladığı vahşet onun kendi açısından gördüğü meşruiyet konusunu da sıkıntıya sokacaktır. Yazara göre IŞİD, kendisine karşı düşman oluşturmayı sanat haline getirmiştir. Bunun sonucu ise, örgütün kendi içine kapanması olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Yazara göre IŞİD, bu eleştirilerden dersler çıkarmamakta, 2015’te, 2014’e oranla kaybettiği %20 dolayındaki toprağı “Allah’ın kendilerini sınava tabi tutması” olarak görmektedir. Yazar, IŞİD’in “baskıcı, gerici ve nihilist” olduğunu düşünmektedir.

Yazara göre Selefi-Cihatçılık, IŞİD'in yıkılmasından sonra da devam edecektir. Yazara göre IŞİD, Suriye ve Irak'ta askeri olarak yenilgiye uğrayıp, topraklarını kaybettiği zaman yer altına çekilecek ve ortaya çıkmak için uygun zamanı kollayacaktır. IŞİD ile mücadele konusunda ise konunun “dinsel ya da teolojik olduğu kadar, politik ve kimlik” boyutunun da gözetilmesini istemektedir. Ancak bütün bu eleştirilere karşı, yukarıda vurgulandığı üzere, IŞİD'in küresel cihat hareketinde yeni bir sayfa açtığını da kabul etmektedir. Bununla birlikte IŞİD ile mücadelede bu “katı dinsel yorumlarla mücadele edilmesini” ifade etmektedir. Yazar, Arap toplumlarında “devlet ve caminin ayrılması” gerektiğini önermekte bu sayede dinin politik amaçlar için kullanılmasının önüne geçileceğini savunmaktadır. Bu konunun zorlu bir süreç olduğunu kabul etmektedir. Bir başka deyişle, Selefi-Cihatçılığı besleyen, “doktrinel ve teolojik oksijenlerinin kesilmesi gerektiğini” savunmaktadır. Bunun yapılamaması durumunda Selefi-Cihatçılığın tehdit olmayı sürdüreceğini de eklemektedir.

Bütün bu açılardan bakıldığında kitabın IŞİD üzerine yazılan en kapsamlı ve detaylı çalışmalardan birisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Kitapta Arapça ve İngilizce kaynaklardan faydalanılmıştır. Gerges'in hem birincil hem de ikincil kaynakları beraber kullanması, tarihsel süreçleri analiz etmesi, kitabı değerli kılmaktadır. Yazarın bu konuda yaklaşık yirmi yıldır çalıştığı da hesaba katıldığında, “IŞİD Tarihi” eseri, El-Kaide ile ilgili daha önce yazdığı kitaplarının bir devamı niteliğindedir. Bu açıdan da bakıldığında kitap, El-Kaide, IŞİD ve Selefi-Cihatçılığın tarihi, kökenleri, yapısı ve ideolojisini öğrenmek isteyenler ile Irak'ın işgali ve sonrasındaki direniş ile Suriye'de Arap Baharı sonrası Selefi-Cihatçılığın gelişimini anlamak isteyenler için başvurulması ve okunması gereken bir kaynak olarak da öne çıkmaktadır.

Dr. İskender KARAKAYA
Yozgat Bozok Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü